

УДК 351/354

DOI: <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2025-12-40-45>Васюк Анатолій, аспірант Запорізького
національного університетуVasyuk Anatoly, PhD student of Zaporizhzhia
National UniversityORCID ID: <http://orcid.org/0009-0004-6896-4348>**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ГУМАНІТАРНОЇ СФЕРИ В ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ****CURRENT PROBLEMS AND TRENDS OF THE HUMANITARIAN SPHERE DEVELOPMENT IN CIVIL SOCIETY**

Анотація. У статті розглядаються питання розвитку гуманітарної сфери суспільства і складові ядра її елементів, таких як наука, освіта, культура та ін. в умовах громадянського суспільства, що формується. Визначені підходи до формування стратегічної мети і завдань гуманітарної сфери держави, напрями впливу соціально-економічної ситуації, що змінюється, на розвиток уявлень про неї і її практики. Розглянут взаємозалежність гуманітарної сфери держави і соціально-культурних процесів, в якій вона виступає сферою громадського відтворення, перетворюючою силою, сферою формування «людського капіталу». Вказані тенденції, якими визначаються перспективи розвитку цієї сфери в нових умовах, в яких вона визначається як гарант соціальної згуртованості, дієвий чинник національного єднання і соціального партнерства, чинник відродження духовності і етнічної самосвідомості з одночасним усвідомленням світової ідентичності і високих цивільних якостей підростаючого покоління, що є найважливішою умовою позитивного руху вперед громадського процесу, нескороминущою цінністю будь-якого суспільства і цивілізації.

Визначено, що гуманітарна сфера суспільства, будучи стратегічним ресурсом забезпечення національних інтересів країни, створює і нарощує її духовний, інтелектуальний і економічний потенціал, в цілому виступає як культурний фундамент суспільства, як своєрідний генетичний механізм трансляції накопиченого соціального досвіду, завдяки якому стає можливою повномасштабна реалізація сутнісних сил людини, спочатку закладених в нею самою природою.

Зміна цільової компоненти гуманітарної сфери суспільства веде до утворення цілісності нового типу, орієнтованої на засвоєння сучасних досягнень науки і техніки. Стратегічна мета такої цілісності – підготовка і забезпечення функціонування освіченої і усебічно розвиненої інтелігентної людини, що уміє удосконалювати себе, «будувати» гармонійні стосунки з іншими людьми, природою, світом.

Ключові слова: публічне управління, громадянське суспільство, гуманітарна сфера держави, завдання і перспективи розвитку гуманітарної сфери, гуманітарна освіта, розвиток гуманітарної сфери держави.

Abstract. The article examines the issues of the development of the humanitarian sphere of society and the core components of its elements, such as science, education, culture, etc., in the conditions of the emerging civil society. The approaches to the formation of the strategic goal and tasks of the humanitarian sphere of the state, the directions of influence of the changing socio-economic situation on the development of ideas about it, and its practice are defined. The interdependence of the humanitarian sphere of the state and socio-cultural processes, in which it acts as a sphere of public reproduction, a transforming force, a sphere of formation of 'human capital', is considered. The trends that determine the prospects for the development of this sphere in new conditions, where it is defined as a guarantor of social cohesion, an effective factor of national unity and social partnership, a factor of revival

of spirituality and ethnic self-awareness with simultaneous awareness of world identity and high civil qualities of the younger generation, which is the most important condition for the positive movement forward of the social process, a permanent value of any society and civilization.

It was determined that the humanitarian sphere of society, being a strategic resource for ensuring the national interests of the country, creates and increases its spiritual, intellectual and economic potential, as a whole act as the cultural foundation of society, as a kind of genetic mechanism for the transmission of accumulated social experience, thanks to which full-scale implementation of essential human forces embedded in him by nature.

Changing the target component of the humanitarian sphere of society leads to the formation of a new type of integrity, focused on the assimilation of modern achievements of science and technology. The strategic goal of such integrity is to prepare and ensure the functioning of an educated and comprehensively developed intelligent person who knows how to improve himself, 'build' harmonious relationships with other people, nature, and the world.

Keywords: public administration, civil society, humanitarian sphere of the state, tasks and prospects of humanitarian sphere development, humanitarian education, development of the humanitarian sphere of the state.

Постановка проблеми. Розвиток гуманітарної сфери українського суспільства є однією з ключових передумов для подальшого розвитку України. Гуманітарне коло питань охоплює такі важливі напрями, як: розвиток науки, культури, освіти, мовної політики тощо, які, у свою чергу, створюють засади для подальшого посилення суспільної згуртованості, покращення соціально-економічного розвитку держави, підвищення рівня людського капіталу тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан розвитку гуманітарної сфери країн перехідного періоду досліджували Л. Абрамов, В. Бульба, гуманітарну політику як фундамент реформ та мультиплікатор соціального капіталу української держави – О. Гриценко, Р. Ткачук.

Метою дослідження є виявлення сутності, мети, завдання, складових елементів гуманітарної сфери та її розвитку в умовах громадянського суспільства, що формується.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуалізація ролі гуманітарних наук на кожному етапі розвитку України обумовлена соціально-економічними змінами, які пов'язані з переходом до громадянського суспільства з ефективною економікою в епоху постіндустріальної інформаційно-технологічної революції. В той же час просування суспільства вперед пов'язане з корінними, перманентно присутніми змінами усіх підструктур цього суспільства. Однією з проблем сучасного суспільства є також збереження ним класичних цінностей, у тому числі цінності знання, що дотично до гуманітарної наукової сфери. Під науковими знаннями в гуманітарній сфері мається на увазі безпосередньо людське життя, те, що оточує людину. Це можливість орієнтуватися у світі, в подіях, що відбуваються, розуміти їх сенс, значення змін, яких-небудь нововведень. Гуманітарне наукове знання формує відношення людини до світу, її погляд на нього, отже, воно значно впливає на її свідомість або, в даному випадку, формує її самосвідомість. Знання виступає ядром самосвідомості. Воно цілком і повністю залежно від людини, оскільки вона сама виробляє його, осмислюючи дійсність [3].

Тут тому можливі і такі проблеми сучасного суспільства, як підміна істинного знання невірним, підміна цінностей, творення неправдивого враження і, як наслідок, – проблема самовизначення. Останнє особливо важливе, так як його спосіб визначає життя людини і, отже, самого суспільства. З цього аспекту може виникнути і така негативна риса соціуму, особливо молоді, як громадська апатія і песимізм по відношенню до науки, відсутність реального престижу наукових знань в суспільстві. Останню проблему сьогодні покликані вирішувати університети, завдання яких полягають в розвитку фундаментальної науки, підвищенні якості і рівня життя населення, поліпшенні цивільного виховання молоді. Тим самим вони створюють досконалу людину сучасності – розумну, знаючу, розуміючу.

Підміна цінностей може полягати в сприйнятті непотрібної інформації, що міститься разом з істинними знаннями на просторах засобів масової інформації, і особливо інтернету. У останньому «кількість позитивної і корисної практичної інформації дорівнює кількості негативної, дестабілізуючої, дезорієнтуючої, але те, як людина використовуватиме цю інформацію, як до неї відноситиметься, якісно вплине на формування її особи... Разом з доступною інформацією, корисною для наукової діяльності, культурного, соціального розвитку людини, в кіберпросторі людина натикається на інформацію, що не має практичної, духовної і культурної цінності, витрачаючи при цьому багато часу. Тим самим людина пасивно підтримує рейтинги цих ресурсів, отже, Інтернет і телеіндустрію. Внаслідок поширення і несистемності викладеної в Інтернеті інформації відбувається змішування культурних форм, у індивіда виникають проблеми з ідентифікацією себе з якою-небудь конкретною культурою. Усе це часто підриває основи безпечного духовного розвитку особистості, значно впливає на зміну її ціннісних орієнтирів.

З вищесказаного виходить, що чинниками, які сприяють збереженню і примноженню гуманітарних цінностей сучасного суспільства, є передача досвіду з покоління в покоління, формування особистих якостей нових поколінь виховання підростаючого покоління і його навчання правильному сприйняттю навколишнього світу, що залежить як від батьків, так і від учителів. Сюди ж відносяться самоудосконалення, досягнення наукових цінностей, вивчення історії, культури і самого суспільства. Наприклад, вивчення історії допомагає аналізувати причинно-наслідкові зв'язки подій, розуміти досвід наших предків і застосовувати його в сучасних умовах, створювати свої уявлення і з їх допомогою сприймати навколишній світ, тим самим уникати помилок не лише у своїй професійній діяльності, але і в спілкуванні з оточенням. Зберігаючи і примножуючи цінності гуманітарного наукового знання, людина набуває якості, необхідні для усвідомлених і зважених рішень, як в професійних, так і у буденних життєвих питаннях. Набуваючи корисного досвіду, вона стає зрілою, проявляє якості, властиві мудрості і адекватності у висновках, пов'язаних з життєвими цінностями. Вона не лише культурна в спілкуванні, але ще володіє своїми емоціями, розвиває свій кругозір, домагається особистісного росту і поліпшення взаємовідносин з навколишніми людьми. Гуманітарне наукове знання також саме по собі є чинником безпечного духовного розвитку особистості, її функціонування в сучасному суспільстві. Адже параметри суспільства і якості особи його представників взаємозв'язані і взаємообумовлені [5].

Звідси витікає, що наукове знання грає велику роль в житті людини, формуючи її світогляд, орієнтуючи її у навколишньому світі, сприяючи її безпечному духовному розвитку, зберігаючи і примножуючи тим самим гуманітарні цінності сучасного суспільства.

Таким чином, наукове знання грає велику роль в житті суспільства. Роблячи величезний вплив на його становлення і розвиток, знання є значною гуманітарною цінністю, корисною і необхідною для сучасної людини. Але єдиного і усебічного підходу до проблеми особи в науці досі не вироблено. Загальновідомо, що особа не існує поза суспільством, поза культурою, соціальними ролями, що програються нею. І дійсно, гуманітарне наукове знання проявляється в осмисленні людиною навколишнього світу, визначенні своїх життєвих позицій, знаходженні свого місця в сучасному суспільстві. У цьому криється взаємозв'язок параметрів суспільства і якостей особи.

Суспільство – це, передусім, сукупність стосунків між людьми, між людиною і природою. Це пов'язана з природою форма життєдіяльності людей, що історично розвивається. Дійсно, історія людства безпосередньо пов'язана з розвитком суспільства, що підтверджують розглянуті нами етапи. Вони дають цілісне уявлення про розвиток самого суспільства, наукових знань і цінностей в ньому.

У сучасному суспільстві інформація сильно впливає на людину, організовує її життєдіяльність, світобачення. Разом з науковим знанням вона служить реалізації науково-технічного прогресу, взаємодії людей у всьому світі. Звідси виникає інтеграція світової спільноти, взаємозв'язок, що служить основою процесам глобалізації, у тому числі появи глобальних проблем: екологічних, економічних, демографічних та ін.

Для вирішення усіх цих глобальних проблем застосовуються наукові знання, особливо гуманітарні, орієнтовані саме на людину. Тому збереження і примноження гуманітарних цінностей наукового знання є першочерговими на сьогодні.

Новий час ставить нові проблеми, відходять в минуле старі пріоритети і з'являються нові. У гуманітарній сфері міститься той кістяк пріоритетів, які не змінюються залежно від політичних рішень і економічних негараздів. Саме вони визначають її стратегічну спрямованість, змістовну наповненість, форми організації і домінуючі методи. Досвід розвитку держави показує, що найлегше реалізуються ті з них, які зачіпають сферу організаційно-управлінської політики, що, проте, не говорить про їх безпроблемність. Часто великою мірою від їх реалізації залежить успішність функціонування модернізованих складових усієї системи. Назвемо деякі з них, використовуючи приклади з області розвитку освіти.

На порядку денному розвитку освітніх систем була і продовжує бути актуальною необхідність оптимальної організації мережі установ відповідно до потреб розвитку держави в цілому і регіонів, впровадження усіх форм Державного освітнього стандарту, що дозволяє з'єднати соціалізацію і професіоналізацію особи із специфікою розвитку держави. Це призводило і призведе до зміцнення взаємодії наукових і освітніх установ країни, підвищення науково-теоретичного рівня розробки проблем освіти; розвитку дистанційних форм навчання; вдосконалення підготовки і підвищення кваліфікації кадрів; поліпшення матеріально-технічної бази в країні; забезпечення необхідного рівня фінансування системи освіти, дослідження додаткових, в т.ч. недержавних джерел; вдосконалення системи соціального захисту працівників.

У сучасних умовах політика держави в гуманітарній сфері повинна ґрунтуватися як на загальних тенденціях світового розвитку і аналізі усього пройденого шляху, так і на стані українського досвіду в нових і дуже непередбачуваних умовах соціально-економічного розвитку країни. Очевидне одне: світ переходить до постіндустріального, інформаційного суспільства, коли лавиноподібно розширюються масштаби міжкультурної взаємодії на міжнародному рівні, в якому Україна виступає як активний учасник цього процесу. Саме система гуманітарних цінностей і елементи гуманітарної сфери надають їй стратегічний шанс зайняти гідне місце в нових реаліях сучасного світу. В результаті цього усеосяжного процесу стає реальним те, що в економіці нового століття сама людина з відповідальністю в ухваленні рішень, мобільністю і професіоналізмом вже сьогодні складає основну частину капіталу у будь-якій сфері діяльності. Українська гуманітарна сфера має бути готова до такого виклику часу [1].

На які виклики часу і першочергові потреби людини має бути готовою відповісти гуманітарна сфера?

По-перше, готовність до революційної зміни технологічного способу виробництва, що включає розвиток і повсюдне поширення систем гнучких автоматизованих виробництв, тенденцію на мініатюризацію техніки і повну комп'ютеризацію усіх видів трудової діяльності і виробництв, звільнення людини від монотонної фізичної праці і жорсткого підпорядкування не менш монотонному машинному ритму, вивільнення часу для творчого процесу, розумової, інтелектуальної праці, що відбувається при збереженні технологічної багатокладності. Таким чином, перед гуманітарною сферою, особливо перед наукою і освітою, що забезпечує її потреби, з'являються абсолютно нові завдання, рішення яких під силу тільки злагодженим, таким, що має багаті академічні традиції науковим і освітнім структурам.

По-друге, відродження і широке поширення малих форм виробництва; поступова втрата своїх позицій гігантами індустрії при зміцненні різноманіття форм власності; знаходження і заповнення різними формами власності своєї ніші при якнайповнішому обліку потреб і можливостей людей; поява інтернаціональної форми власності на базі глобальних систем телекомунікацій, транспорту, моніторингу довкілля, розвиток яких неможливий в вузьконаціональних масштабах, приведуть до корінних змін в економічній структурі суспільства.

По-третє, поглиблення соціальної стратифікації, поява крайніх форм протиставлення різних соціальних груп, інтереси яких за різними об'єктивними обставинами можуть не співпадати. Робота

по їх нейтралізації, розвиток ідеї соціального партнерства, подальше посилення тенденцій з розвитку національних і етнічних відмінностей при пріоритеті етнічної толерантності визначають зміст нового в соціальних і національних стосунках. В той же час нові умови вимагають розумного поєднання етнічної ідентичності і міжетнічної толерантності.

По-четверте, очікується процес роздержавлення, на тлі якого спостерігатимуться процеси розділення сфер впливу, посилені заходами суспільно-державного управління великими процесами. Для усієї гуманітарної сфери, яка завжди є свого роду предметом «загального ведення» з боку суспільства і держави, це не новинка, тому поява громадських організацій, що регулюють як організацію, так і контроль результативності сфери, можна тільки вітати [2].

Реалізація великомасштабної програми модернізації гуманітарної сфери останніми роками привела до значних результатів. В той же час темпи і глибина перетворень в цій сфері ще не повною мірою задовольняють потреби суспільства, держави і осіб.

Вважаємо, що ці проблеми необхідно розділити принаймні на два великі блоки:

I. Законодавче забезпечення перетворень, що відбуваються в гуманітарній сфері, визначення взаємної відповідальності і стосунків в триаді «суспільство – держава – гуманітарна сфера», доповнивши її ще однією ланкою, яку можна умовно назвати «споживачем послуг, що надаються гуманітарною сферою» в найширшому сенсі цього поняття. Паралельно ця конструкція має бути доповнена ще і іншими системотворчими, такими, що підтримують, супутніми і іншими елементами, роль і значення, функціональне призначення яких має бути рівномірно забезпечене в масштабах держави.

II. Власне гуманітарні складові процеси сьогодні повинні йти відповідно до чинних в країні законів, що забезпечують єдине правове поле для діяльності. А ухвалення цих законів – завдання загальнополітичного і загальнонаціонального рівня, у вирішенні яких повинні взяти участь усі громадяни держави. Провідну роль в цьому процесі повинно зайняти громадянське суспільство, а держава має стати реальним гарантом доступності гуманітарних послуг для усіх громадян країни при збереженні і поліпшенні їх якостей. Становлення громадянського суспільства в країні, демократичної і соціальної держави буде послідовно продовжено, значить, можна з упевненістю говорити про сприятливі перспективи вирішення цієї задачі в просторі гуманітарної сфери. У таких умовах вона вже сама стає гарантом соціальної згуртованості, дієвим чинником національного єднання і соціального партнерства, чинником відродження духовності і етнічної самосвідомості з одночасним усвідомленням світової ідентичності і високих цивільних якостей підростаючих поколінь, що є важливим чинником позитивного руху вперед громадського процесу, цінністю будь-якого суспільства і цивілізації [4].

Реалізація названих пріоритетів може бути ефективною тільки при опорі на забезпечення еволюційності розвитку гуманітарної сфери зі збереженням усього позитивного, досягнутого на попередніх етапах. Гуманітарна сфера, будучи свого роду дзеркалом соціально-культурних процесів і найважливішою сферою громадського відтворення, виступає перетворюючою силою, сферою формування «людського капіталу». Вона не лише фіксує характер змін, що відбуваються в суспільстві, але і визначає його майбутній вигляд. Тому характер соціально-економічного розвитку суспільства закономірно накладає відбиток на систему гуманітарних цінностей в цілому і на діяльність її інститутів.

Висновки. Втратити наявні досягнення в гуманітарній сфері було б в історичному масштабі небаченою помилкою, оскільки потенціал нації спочатку закладається в цій сфері на усіх її етапах і рівнях. Спроба відмовитися або консервувати навіть те, що було кращим у світі, – означає прирікати систему на відставання, стагнацію. Грунтуючись на аналізі досвіду розвитку вітчизняної і зарубіжної сфери гуманітарних стосунків, можна майже безапеляційно констатувати, що такий шлях вже показав свою безперспективність. Важливо в той же час не відкидати, а уміло використати наявний потенціал і накопичений досвід, добитися громадської згоди в здійсненні державної політики, що проводиться, відновити консолідовану відповідальність сторін, організуючих процес функціонування гуманітарної сфери, і активну роль держави. Необхідно чітко

визначити орієнтири розвитку і услід за цим послідовно здійснювати прогресивний рух усієї системи гуманітарних цінностей, добитися постійного розширення її ресурсної бази, створити і запустити механізми ефективного використання фінансових, кадрових, інформаційних і матеріально-технічних ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абрамов Л.К. Соціальний капітал – індикатор розвитку громади. URL: <http://www.lacenter.org.ua/2013-09-10-08-52-50/64-2013-09-10-08-51-24/617-2010-10-07-13-25-36.html>
2. Задорожна О. Проблема освіти у контексті людського розвитку в Україні. *Трансформаційні процеси у соціальній сфері: збірник наукових праць НАН України. Ін-т економіки*. Київ, 2013. С. 123–132.
3. Зубченко С.О. Гуманітарна політика як мультиплікатор соціального капіталу Української держави: аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/900/>
4. Карлова В. Державна політика у сфері культури як важлива складова механізму формування і зміцнення української національної свідомості. *Зб. наук. пр. НАДУ*. 2015. Вип. 2. С. 3–15.
5. Ткачук Р.Ф. Гуманітарний розвиток України в контексті кризових явищ культури. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12TRFKYK.pdf>

REFERENCES

1. Abramov, L.K. (2010). Social'nyj kapital – indyikator rozvytku gromady [Social capital is an indicator of community development]. *www.lacenter.org.ua*. Retrieved from <http://www.lacenter.org.ua/2013-09-10-08-52-50/64-2013-09-10-08-51-24/617-2010-10-07-13-25-36.html> [in Ukrainian].
2. Zadorozhna, A. (2013). Problema osvity u konteksti lyuds'koho rozvytku v Ukraini [The problem of education in the context of human development in Ukraine]. *Transformatsijni protsesy u sotsial'nij sferi – Transformation processes in the social sphere*, (pp. 123–132) [in Ukrainian].
3. Zubchenko, S.O. (2012). Gumanitarna polityka jak mul'typlikator social'nogo kapitalu Ukraïns'koï Derzhavy: analitychna zapyska [Humanitarian policy as a multiplier of the social capital of the Ukrainian State: An analytical note]. *www.niss.gov.ua*. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/900/> [in Ukrainian].
4. Karlova, V. (2015). Derzhavna polityka u sferi kul'tury yak vazhlyva skladova mekhanizmu formuvannya i zmitsnennya ukrayins'koyi natsional'noyi svidomosti [State policy in the sphere of culture as an important part of the mechanism of formation and consolidation of Ukrainian national consciousness]. *NADU*, 2, 3–15 [in Ukrainian].
5. Tkachuk, R.F. (2017). Gumanitarnyj rozvytok Ukraïny v konteksti kryzovyh javyssh kul'tury [Humanitarian development of Ukraine in the context of cultural crisis]. *www.academy.gov.ua*. Retrieved from <http://www.academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12TRFKYK.pdf> [in Ukrainian].

Подано до редакції 05.03.25 р.
Прийнято до друку 09.04.25 р.